

ԱՐՑԱԽԻ
ՆԱԼՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ԱՐՑԱԽ»
ԳԻՏԱՆԿԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ԴԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(5), 2020

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

«Գիտական Արցախ» պարբերականը պետք է www.elibrary.ru կայքում:

The «**Scientific Artsakh**» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

The «**Scientific Artsakh**» journal is posted on www.elibrary.ru website.

Журнал «**Научный Арцах**» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных

Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (BAK RA).

Журнал «**Научный Арцах**» размещен на сайте www.elibrary.ru.

«ԱՐՑԱԽ» հրատ. – «ARTSAKH» Publ. – Изд. «АРЦАХ»
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2020

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Լենա ԱՄՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր (**Տառագոնա, Իսպանիա**)

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Վլադիսլավ ԳՐՈՒՉՂԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Կոստրոմա, ՌԴ**)

Գևորգ ԴՎՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Արման ԵՂԻՉԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Սեյրան ՉԱԶԱՐՅԱՆ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մարել ժԵՅՍՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Օլտին, Լեհաստան**)

Նատայա ԿՈՎԿԵԼ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Մինսկ, Բելառուս**)

Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Մոսկվա, ՌԴ**)

Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆՂՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Համբուրգ, Գերմանիա**)

Ռուզաննա ՀԱՎՈՔՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Իրինա ՀԱՅՈՒԿ, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Լվով, Ուկրաինա**)

Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Աշոտ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Էդիկ ՄԻՆԱՅՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Դոնի Ռոստով, ՌԴ**)

Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Տիգրան ԶՈՉԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(5), 2020, Երևան, «ԱՐՑԱԽ» հրատարակչություն, 2020, 272 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2020թ. 2-րդ (5-րդ) համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսը, Դոնեցկի ժողովրդական Հանրապետությունը, Չինաստանը և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող մոտ երեք տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

The Issue is Recommended for Publication by the Editorial Council of the «Scientific Artsakh» Journal

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: **Aram SIMONYAN**, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: **Avetik HARUTYUNYAN**, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: **Tehmina MARUTYAN**, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Lena ASRYAN, Doctor of History (**Tarragona, Spain**)
Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (**Kostroma, Russia**)
Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Irina HAYUK, Ph.D in Philosophy, Associate Professor (**Lviv, Ukraine**)
Mushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Natalia KOVKEL, Ph.D in Law, Associate Professor (**Minsk, Belarus**)
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (**Moscow, Russia**)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (**Hamburg, Germany**)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (**Rostov-on-Don, Russia**)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Seyran ZAKARYAN, Doctor of Philosophy, Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (**Olsztyn, Poland**)

Scientific Artsakh, № 2(5), 2020, Yerevan, «ARTSAKH» Publishing House, 2020, 272 pages.

The second (5th) issue of «Scientific Artsakh» journal 2020 comprises the scientific works of approximately 30 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Belarus, China, Donetsk People's Republic and Russia on the topical issues of social sciences.

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Лена АСРЯН, доктор исторических наук (Таррагона, Испания)
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Ирина ГАЮК, кандидат философских наук, доцент (Львов, Украина)
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Сейран ЗАКАРЯН, доктор философских наук, профессор
Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Наталья КОВКЕЛЬ, кандидат юридических наук, доцент (Минск, Беларусь)
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(5), 2020, Ереван, Издательство «АРЦАХ», 2020, 272 страницы.

Во втором (5-ом) номере 2020 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы около 30 выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Беларуси, Донецкой Народной Республики, Китая и России, в которых исследуются актуальные вопросы общественных наук.

Խաչատուր Խաչատրյան, Լուսինե Սահակյան. Պայմանագրային զինծառայողների անհատական առանձնահատկությունների և առաջնորդման որակների փոխկապակցվածությունը.....223

Khachatour Khachatryan, Lusine Sahakyan. The Relationship between Individual Features and Leadership Qualities of Contract Enlistees

Хачатур Хачатрян, Лусине Саакян. Взаимосвязь между индивидуальными особенностями и лидерскими качествами военнослужащих контрактной службы

Ալլա Շաբոլտաս, Զնարիկ Առաքելյան. Հատուկ հաստատություններում ապրող դեռահասների զոհային վարքի դրսևորման գենդերային առանձնահատկությունները.....230

Alla Shaboltas, Knarik Arakelyan. Gender Features of the Tendency to Manifest Victim Behavior in Teenagers Residing in Specialized Institutions

Алла Шаболтас, Кнарик Аракелян. Гендерные особенности склонности к проявлению виктимного поведения у подростков, проживающих в специализированных учреждениях

Վարդուհի Պապոյան, Տիգրան Տոնիկյան. Կառավարչական գործունեության արդյունավետության ուղղակի և անուղղակի գործոնների վերլուծություն.....238

Varduhi Papoyan, Tigran Tonikyan. The Analyses of Direct And Indirect Indicators of Efficiency of Management

Вардуй Папоян, Тигран Тоникян. Анализ косвенных и некосвенных факторов эффективности управленческой деятельности

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՍԲԻՈՆ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST
ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Ալեքսանդր Սիմոնյան. Մեքենայական ուսուցման մոդելների օգտագործումը՝ որպես գովազդային արշավների միջոցով օգտագործողների ներգրավման ծախսերը էապես կրճատելու միջոց.....247

Aleksandr Simonyan. Using Machine Learning Models to Significantly Reduce Costs in Attracting Users through Advertising Campaigns

Александр Симонян. Использование моделей машинного обучения для значительного снижения затрат в сфере привлечения пользователей с помощью рекламных кампаний

Տիգրան Զարամյան, Դավիթ Զարամյան. Բնականոն գնաճ և Կալմանի ֆիլտր.....256

Tigran Karamyán, Davit Karamyán. Core Inflation and Kalman Filter

Тигран Карамян, Давид Карамян. Базовая инфляция и метод сглаживания Калмана

«Գիտական Արցախ» պարբերականի հոդվածների ձևավորման պահանջները.....267

The requirements for «Scientific Artsakh» journal.....268

Требования к оформлению статей для журнала «Научный Арцах».....270

**ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ
ԱՌԱՂՁՆԱԳՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԱՌԱՋՆՈՐԴՄԱՆ ՈՐԱԿՆԵՐԻ
ՓՈԽԿԱՊԱԿՑՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ***

ՀՏԴ 355:159.9

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԽԱՉԱՏՐՅԱԼ

*ՀՀ պաշտպանության նախարարության Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական
համալսարանի պետ, ռազմական գիտությունների թեկնածու, գնդապետ,
բ. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
vavag00@mail.ru*

ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԱՀԱԿՅԱԼ

*ՀՀ պաշտպանության նախարարության Վ. Սարգսյանի անվան
ռազմական համալսարանի ՍԱՂ և ՌԻՊ ամբիոնի ռազմական
մանկավարժության և հոգեբանության ցիկլի դասախոս, մայրո,
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու,
բ. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
hrachja@gmail.com*

*ՀՀ պաշտպանության նախարարության Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական
համալսարանում իրականացվում են պայմանագրային պինձառայողների
վերապատրաստման սպայական դասընթացներ:*

*Աշխատանքի նպատակն է՝ ուսումնասիրել խառնվածքի ու առաջնորդման
որակների միջև փոխկապակցվածությունը ռազմական համալսարանում
ուսուցանվող պայմանագրային պինձառայողների շրջանում:*

*Աշխատանքի խնդիրներն են՝ ուսումնասիրել փորձարարական խմբերում
ընդգրկված պայմանագրային պինձառայողների խառնվածքի տիպերը և առաջնորդ-
ման որակները, բացահայտել խառնվածքի տարբեր տիպեր ունեցող
պայմանագրային պինձառայողների առաջնորդման որակների դրսևորման
մակարդակը:*

*Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել է սոցիոմետրիայի մեթոդը, որի
արդյունքում փորձարարական խմբերում հայտնաբերվել են ինչպես առաջնորդման
բարձր որակներ ունեցող անձինք, այնպես էլ խմբերի շփման շրջանակներից դուրս
մնացած անձինք:*

*Զինձառայողների խառնվածքի գերակշռող տեսակը որոշելու համար կիրառվել
է Բելովի թեստը:*

*Առաջնորդական որակների ուսումնասիրման նպատակով օգտագործվել է
«Լիդեր» թեստը, որի արդյունքում առանձնացվել են բարձր, միջին ու ցածր
առաջնորդման որակներով պինձառայողներ:*

* Հոդվածը ներկայացվել է 02.04.2020թ., գրախոսվել՝ 16.04.2020թ., տպագրության
ընդունվել՝ 10.07.2020թ.:

Յետապոտոլոգյան ընթացքում հաստատվել է այն վարկածը, որ պինձառայողների շրջանում առաջնորդման որակների ու խառնվածքի գերակշռող տիպի միջև կա փոխկապակցվածություն:

Ցույց է տրվել, որ սոցիոմետրիայի մեթոդի և «Լիդեր» թեստի արդյունքները գրեթե համարժեք են: Վերոհիշյալ թեստերի կիրառումը առաջնորդման ցածր որակներ ունեցող ունկնդիրների բացահայտման արդյունավետ միջոց է:

Հիմնաբառեր՝ առաջնորդում, հեղինակություն, հոգեբանական անհատական առանձնահատկություններ, սոցիոմետրիայի մեթոդ, խառնվածքի տիպեր:

Ներածություն

Ստորաբաժանման հրամանատարի կառավարչական ու անհատական առանձնահատկությունների հետազոտությունը և այդ որակների միջև եղած կապերի բացահայտումը կարևոր խնդիրներ են, քանի որ ստորաբաժանման գործունեության արդյունավետությունն և մարտունակության ապահովումը կախված են հրամանատարական կազմի հոգեբանական անհատական որակներից:

Ռազմաուսմանական հաստատություններում կրթություն ստացող պայմանագրային զինձառայողներն ուսումնառության ընթացքում ձեռք են բերում մասնագիտական գործունեության համար անհրաժեշտ գիտելիքներ, կարողություններ ու հմտություններ: Սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ ամենալավ պատրաստված, փայլուն գիտելիքներով օժտված սպան երբեմն չի կարողանում իրեն դրսևորել ու ինքնահաստատվել որպես հրամանատար, որի արդյունքում ենթակաների գործողությունները ղեկավարելիս հանդիպում է մի շարք բարդությունների:

Որպես կանոն, զինվորական ծառայությունը փոփոխության է ենթարկում անձի բնավորության շատ որակներ ու կողմեր, սակայն հայտնի են այնպիսի անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններ, որոնք որևէ իրավիճակում փոփոխության չեն ենթարկվում: Կյոպիսի առանձնահատկություններից է մարդու խառնվածքը, որի փոխկապակցվածությունը լիդերության (առաջնորդման) որակների հետ կոդիտարկվի ստորև:

Հայտնի է, որ հրամանատարական կազմի դրդապատճառային համակարգից և անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններից է կախված ինչպես ստորաբաժանման կառավարման որակը, այնպես էլ մարտական պատրաստականության մակարդակը: Յետևաբար հրամանատարի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունների հետազոտումն անհրաժեշտ է ստորաբաժանման կառավարման խնդիրների արդյունավետ լուծման համար:

Սույն աշխատանքի արդիականությունը պայմանավորված է ստորաբաժանման կառավարման արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությամբ, ինչից ելնելով առաջադրվել է այն վարկածը, որ զինվորական կոլեկտիվում առկա է խառնվածքի ու առաջնորդման որակների միջև որոշակի փոխկապակցվածություն:

Հայտնի է, որ առաջնորդումը, որպես երևույթ, մշակութային ֆենոմեն է⁴⁸⁸, հետևաբար դրա տեսակը, պատկերն ու բնութագիրը ինքնատիպ են յուրաքանչյուր ազգի մշակույթի համար:

Առաջնորդման երևույթը⁴⁸⁹ վերլուծվել է շատ հոգեբանների, ինչպես նաև սոցիոլոգների կողմից: Հասարակության զարգացման ընթացքում մարդկանց մեջ կառավարչական որակներ ունեցող անձինք միշտ էլ եղել են ուշադրության կենտրոնում, հետ-

⁴⁸⁸ Военная психология. Учебник для вузов/ Под ред. А.Г. Маклакова.– СПб: Питер, 2007, С. 236-240.

⁴⁸⁹ Лидерство / пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2006, С. 24.

և արար այս ֆենոմենի⁴⁹⁰ ուսումնասիրումն ու բացահայտումը եղել է շատերի հետաքրքրությունների տեսադաշտում:

Գերմանացի հոգեբան Կ. Լևինը բազմաթիվ գիտափորձերի արդյունքում առանձնացրել է կառավարման 3 ոճ՝ ավտորիտար, դեմոկրատական և լիբերալ: Ընդհանրացնելով գիտափորձերի արդյունքները՝ առաջնորդումը որպես երևույթ կարելի է սահմանել հետևյալ կերպ. «Առաջնորդը նա է, ով իշխանություն ունի որոշ թվով մարդկանց նկատմամբ, հնուտ է այն գործունեության մեջ, որի խմբային կատարումը նա պետք է կառավարի, ունի վճիռներ կայացնելու և իրագործելու պարզացած ընդունակություն և այլ անձնային հատկանիշներ, որոնք անհրաժեշտ են մարդկանց կառավարելու համար»⁴⁹¹:

Զինվորական ծառայության մեջ առաջնորդ (լիդեր) երևույթի հետ հաճախ օգտագործվում է *հեղինակություն*⁴⁹²: Հեղինակությունը փոխհարաբերությունների ինքնատիպ ձև է: *Հեղինակությունը մեկ անձի կողմից մյուսներին սոցիալ-հոգեբանական ապդեցության ենթարկելու միջոց է*⁴⁹³: Զինվորական ստորաբաժանումում այն կարող է հանդես գալ թե՛ որպես հրամանատարի կողմից ենթակաների կամքի ճնշում (ավտորիտար կառավարման ոճի դեպքում) և թե՛ որպես համագործակցության, հարգանքի դրսևորում (կառավարման դեմոկրատական ոճի դեպքում)⁴⁹⁴: Ստորաբաժանման անձնակազմի հավատը հեղինակավոր հրամանատարի նկատմամբ հանգեցնում է ընդհանուրի զգացողության ձևավորման, ինչն անհրաժեշտ է զինվորական ստորաբաժանման գործունեության արդյունավետության համար, առավել ևս արտակարգ ու ռիսկային պայմաններում: Միայն հեղինակությունն ու հավատ վայելող հրամանատարը կարող է համախմբել, ուղղորդել իր ենթակաների գործողությունները:

Ներկայացնենք անձի հոգեբանական անհատական առանձնահատկություններից մեկը՝ խառնվածքը՝ բացահայտելով առաջնորդման որակները յուրաքանչյուր խառնվածքի տիպի մոտ:

Խառնվածքը յուրահատուկ վարքագիծ է, որը բնորոշ է տվյալ մարդուն⁴⁹⁵: Այն ներկայացնում է անհատի ամբողջ հոգեբանական արտահայտումները և ազդում է հույզերի ու մտածողության հատկանիշների, ինչպես նաև խոսքի տեմպի ու ռիթմի վրա⁴⁹⁶:

Խառնվածքի մասին ուսմունքներն առաջ են եկել դեռևս մ.թ.ա V դարում՝ Հիպոկրատի աշխատություններում⁴⁹⁷: Սակայն մարդու խառնվածքի ուսումնասիրման ամենահաջող փորձն իրականացրել է ռուս հայտնի ֆիզիոլոգ Ի. Պավլովը⁴⁹⁸: Ըստ Պավլովի՝ խառնվածքի հիմքում ընկած է այլևայլ տվյալների յուրահատկությունների հարաբերությունը, որը անվանվել է *Նյարդային գործունեության բարձրագույն տեսակ*⁴⁹⁹:

⁴⁹⁰ Смит Дж., Лидерство в сфере профессиональных услуг /пер. с англ/ Дж.Смит. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005, С. 15.

⁴⁹¹ **Ջամայան Դ. Վ.**, Ռազմական հոգեբանության հիմունքներ, մաս 2, Երևան, «ԼԻՆԳՎԱ» 2008, էջ 42-52:

⁴⁹² **Նալչաջյան Ա.**, Հոգեբանության հիմունքներ, Երևան, 1997, 632-640:

⁴⁹³ Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / **Налчаджян А. А.** 2-е изд., М.: Эксмо, 2010, С. 132-140.

⁴⁹⁴ **Корчемный П.А. и др.**, Военная психология: методология, теория, практика - М. Издательство: Воениздат., 2010, С. 216-219.

⁴⁹⁵ **Արզումանյան Ս. Ջ.**, Հոգեբանություն, Երևան, 2003, էջ 12:

⁴⁹⁶ **Маклаков А. Г.**, Общая психология. СПб.: Питер, 2001, С. 551-564.

⁴⁹⁷ Военная психология. Учебник для вузов / Под ред. **Маклакова А.Г.**,– СПб: Питер, 2007, С. 116-118.

⁴⁹⁸ **Немов Р.С.**, Психология: М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003, Кн. 1. Общие основы психологии, С. 398-405.

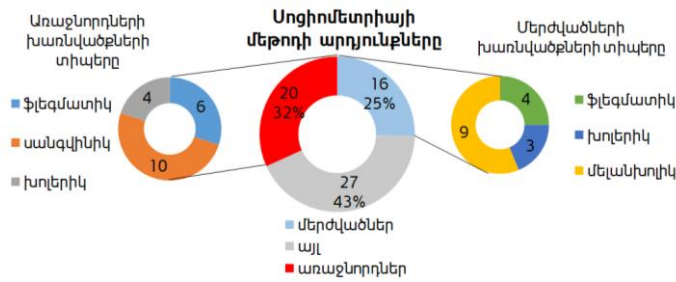
⁴⁹⁹ Общая психология: учебное пособие / под общ. ред. **Н.П. Ансимовой.** – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2013, С. 357-386.

Ներկայումս ամենաշատը հանդիպում են խառնվածքի չորս հիմնական տիպեր՝ սանգվինիկ, ֆլեգմատիկ, խոլերիկ ու մելանխոլիկ: Նպատակահարմար է խառնվածքի վերոնշյալ տիպերն ունեցող զինծառայողների շրջանում բացահայտել առաջնորդման որակները, դրանց ուժեղ կամ թույլ դրսևորումները:

Հետազոտությունն անցկացվել է 3 փուլով, ՀՀ ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանում 2020 թ.-ի հունվար-փետրվար ամիսներին հինգամսյա սպայական դասընթացներում ընդգրկված ընդհանուր թվով 63 պայմանագրային զինծառայողների չորս խմբերում:

Հետազոտության 1-ին փուլում կիրառվել է *սոցիոմետրիայի մեթոդը*⁵⁰⁰: *Սոցիոմետրիայի* մեթոդի⁵⁰¹ կիրառման արդյունքում առաջնորդին բնորոշ հեղինակությամբ աչքի են ընկել 20 ունկնդիրներ, ընդ որում, 16 ունկնդիր կամ տարբեր պատճառներով դուրս էին մնացել շփումից (անհարմարվողականություն, նոր միջավայրում ինքնահաստատման թերություն⁵⁰² և այլն), կամ մերժված էին խմբերի անդամների կողմից (նկ. 1):

Խմբերում հեղինակությամբ աչքի ընկած ունկնդիրներից 14-ն ունեին ծառայության բավականին մեծ փորձ (8-ից 12 տարի) և հիմնականում զինվորական ծառայությունն անցկացրել էին մարտական հերթապահություն իրականացնող զորամասերում, ինչը նախադրյալ էր հանդիսացել կառավարչական, ինչպես նաև առաջնորդին բնորոշ որակների ձևավորման համար:

Նկ. 1: Սոցիոմետրիայի մեթոդի և Բելովի խառնվածքի գերակշռող տիպը ախտորոշող մեթոդիկայի արդյունքները:

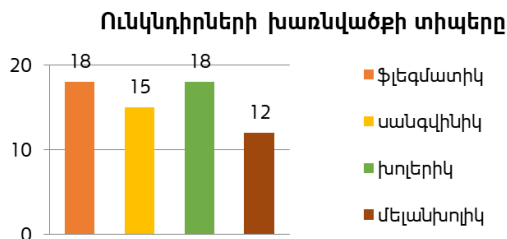
Հետազոտության 2-րդ փուլում կիրառվել է *Օ. Վ. Բելովի խառնվածքի գերակշռող տիպը ախտորոշող մեթոդիկան*⁵⁰³, որի նպատակն էր պարզել հետազոտվող ունկնդիրների խառնվածքի գերակշռող տիպը: 63 զինծառայողների շրջանում հետազոտության արդյունքում ստացվեց հետևյալ պատկերը՝ սանգվինիկ՝ 15, խոլերիկ՝ 18, ֆլեգմատիկ՝ 18 (հարկ է նշել, որ 4 մերժվածներն այս խմբում էին), մելանխոլիկ՝ 12 (նկ. 2): Ընդ որում, պարզվել է, որ վերոհիշյալ 20 հեղինակավոր ունկնդիրներից 6-ը ֆլեգմատիկ են, 10-ը՝ սանգվինիկ, 4-ը՝ խոլերիկ (նկ. 1):

⁵⁰⁰ Սոցիոմետրիան փոքր խմբերի ոչ պաշտոնական կառուցվածքի սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրության առավել արդյունավետ մեթոդներից է: Չինվորական կոլեկտիվի պարագայում փոքր խումբ կարելի է համարել ջոկը, դասակը: *Սոցիոմետրիա* տերմինը բառացի թարգմանությամբ նշանակում է խմբի անդամների փոխհարաբերությունների չափում: Այն գիտական շրջանառության մեջ առաջին անգամ ներմուծել է անվանի ամերիկյան հոգեբույժ և սոցիալական հոգեբան Ջեյմս Մորենսը: Սոցիոմետրիա նա անվանում էր իր ստեղծած մեթոդը, որով հնարավոր է բացահայտել ներխմբային հարաբերությունների որոշ կողմեր՝ դրանց տալով քանակական արտահայտություն:

⁵⁰¹ Караяни А.Г., Сыромятников И. В., Прикладная военная психология, СПб, 2006, С. 104-115.

⁵⁰² **Նալչաջյան Ա.**, Սոցիալական հոգեբանություն, Երևան, 2004, էջ 225-229:

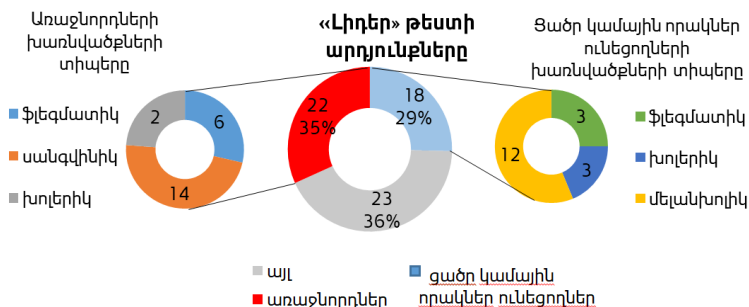
⁵⁰³ Основы психологии. Практикум. **Столяренко Л. Д.:** Феникс, 2006, С. 180-183.

Նկ. 2: Բելովի խառնվածքի գերակշռող տիպը ախտորոշող մեթոդիկայի արդյունքները:

Մեր ժվածներից կամ հաղորդակցումից դուրս մնացածներից 9-ը մելանխոլիկ են, 4-ը՝ ֆլեգմատիկ, 3-ը՝ խոլերիկ (Նկ. 1): Պարզվել է նաև, որ 3 խոլերիկներն էլ ունեն խիստ ցուցադրական վարք, ինչը բացատրվում է ինքնահաստատման խնդիրներով:

Հետազոտության 3-րդ փուլում անցկացվել է առաջնորդման որակները բացահայտող «Լիդեր» թեստը⁵⁰⁴, ինչի արդյունքում 22 ունկնդրի շրջանում (ընդհանուր թվի 35 %-ի մոտ) դրսևորվեց առաջնորդման բարձր ցուցանիշ (Նկ. 3), որոնցից 19-ը հետազոտման առաջին փուլում՝ սոցիոմետրիայի փուլի կիրառման ժամանակ, արդեն առանձնացվել էին որպես առաջնորդին բնորոշ հեղինակությամբ ունկնդիրներ:

Նկ. 3: «Լիդեր» թեստի միջոցով առաջնորդման որակների բացահայտման արդյունքները:

23 ունկնդրի շրջանում (36%) դրսևորվեց առաջնորդման միջին ցուցանիշ, 18 ունկնդրի շրջանում (29%)՝ գածր ցուցանիշ: Այս 18 ունկնդիրներից 16-ն արդեն առաջնորդին բնորոշ գածր որակներով առանձնացվել էին սոցիոմետրիա մեթոդի կիրառման ժամանակ: «Լիդեր» թեստի արդյունքում առանձնացված 22-ից 14-ը սանգվինիկներն էին, 6-ը՝ ֆլեգմատիկները, 2-ը՝ խոլերիկները: Հետազոտության այս փուլում առաջնորդման գածր որակներ ունեցող 18 ունկնդիրներից 12 մելանխոլիկներն էին, 3-ը՝ խոլերիկները, 3-ը՝ ֆլեգմատիկները:

Հետազոտում ավելացնելով անցկացված փորձերի քանակը (կիրառվող թեստերի քանակը հասցնելով մինչև 5-8) և ընդգրկված ունկնդիրների քանակը (մինչև 100 և ավելի)՝ հնարավորություն կստեղծվի կիրառելու հավանականության ու մաթեմատիկական վիճակագրության տեսությունների մեթոդները, ինչը հնարավորություն կտա մաթեմատիկորեն նկարագրելու առաջնորդման երևույթի դրսևորման օրինաչափությունները:

⁵⁰⁴ Семечкин. Н.И. Социальная психология: учебник для вузов / СПб.: Питер, 2004, С. 73-77.

Եզրակացություն

1. Հետազոտությամբ պարզվեց, որ՝
 - ա) սանզվիկներն անխտիր դրսևորել են առաջնորդման բարձր որակներ,
 - բ) բոլոր մելախոլիկները ցուցաբերել են առաջնորդման ցածր որակներ, ինչից պետք է եզրակացնել, որ նման խառնվածքի տեր անձինք խնդիրներ կունենան հրամանատարական պաշտոններ զբաղեցնելիս,
 - գ) Սոցիոմետրիայի մեթոդի և «Լիդեր» թեստի արդյունքները գրեթե համարժեք են,
 - դ) Վերոհիշյալ թեստերի կիրառումը դասընթացներին ընդգրկված առաջնորդման ցածր որակներ ունեցող ունկնդիրների բացահայտման արդյունավետ միջոց է:

Առաջարկություն

1. Չինվորական ստորաբաժանումների կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար նպատակահարմար է ապագա հրամանատարների ընտրության ժամանակ ռազմաուսումնական հաստատություններում ախտորոշել նրանց անհատական առանձնահատկությունները, մասնավորապես՝ խառնվածքը:
2. Նմանատիպ հետազոտություններ անցկացնել նաև զորային օղակում՝ հրամանատարական պաշտոններում այս կամ այն անձին նշանակելիս:
3. Վերոհիշյալ հետազոտությունների արդյունքներն անհրաժեշտ են զորամասի հրամանատարի բարոյահոգեբանական գծով տեղակալին և սպա-հոգեբանին՝ հրամանատարական պաշտոնների նշանակման հարցում զորամասի ղեկավարությանը աջակցելու համար:

THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUAL FEATURES AND LEADERSHIP QUALITIES OF CONTRACT ENLISTEES**KHACHATUR KHACHATRYAN**

*The Military University after V. Sargsyan, MOD, RA, Head,
Ph.D in Military Sciences, Colonel,
Yerevan, The Republic of Armenia*

LUSINE SAHAKYAN

*The Military University after V. Sargsyan MOD, RA, Units Daily Command and Military Legal
Training Chair, Ph.D in Psychology, Major, Lecturer,
Yerevan, The Republic of Armenia*

At the Military University after V. Sargsyan officer courses for retraining of contract servicemen are held.

The purpose of the work is to study the relationship between temperament and leadership qualities of contract servicemen studying at the military university.

The objectives of the work are: to study the types of temperament and leadership qualities of contract servicemen involved in experimental groups; to identify the level of leadership qualities of contract servicemen with different types of temperament.

During the research the method of sociometry was used, in the result of which the groups were identified as individuals with high leadership qualities and those who remained outside the framework of group communication.

In order to study the prevailing type of military personnel the Belov's test was used and for leadership qualities investigation, the "Leader" test was applied, in the result of which the military personnel with different leadership qualities were identified.

The study confirmed the hypothesis that military personnel have a relationship between the type of prevailing temperament and leadership qualities.

It is shown that the results obtained by the method of sociometry are almost equal to the results of the "Leader" test. Using the above tests is an effective way to identify and further filter of course participants with low leadership qualities.

Keywords: *leadership, authority, individual psychological characteristics, sociometry method, temperament types.*

ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ИНДИВИДУАЛЬНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ И ЛИДЕРСКИМИ КАЧЕСТВАМИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ КОНТРАКТНОЙ СЛУЖБЫ

ХАЧАТУР ХАЧАТРЯՆ

*начальник Военного университета им. В. Саргсяна
Министерства обороны Республики Армения,
кандидат военных наук, полковник,
г.Ереван, Республика Армения*

ЛУСИНЕ СААКՅԱՆ

*преподаватель кафедры повседневного управления подразделениями и
военно-правовой подготовки Военного университета им. В. Саргсяна
Министерства обороны Республики Армения,
кандидат психологических наук, майор,
г.Ереван, Республика Армения*

В военном университете МО РА им. В. Саргсяна проводятся офицерские курсы переподготовки военнослужащих-контрактников.

Цель работы – изучить взаимосвязь между темпераментом и лидерскими качествами у военнослужащих-контрактников, обучающихся в военном университете:

Задачами работы являются: изучить типы темперамента и лидерские качества военнослужащих-контрактников, вовлеченных в экспериментальные группы; выявить уровень проявления лидерских качеств у таких военнослужащих, имеющих разные типы темперамента.

В ходе исследования был использован метод социометрии, в результате чего в группах были выявлены как лица, имеющие высокие лидерские качества, так и лица, оставшиеся вне рамок общения групп.

Для изучения преобладающего типа темперамента военнослужащих был применен тест Белова, а с целью изучения лидерских качеств был использован тест «Лидер», в результате которого были выделены военнослужащие с разными лидерскими качествами.

В ходе исследования была подтверждена гипотеза о том, что у военнослужащих наблюдается взаимосвязь между типом преобладающего темперамента и лидерскими качествами.

Показано, что результаты, полученные методом социометрии, почти соответствуют результатам применения теста «Лидер». Применение вышеуказанных тестов является эффективным способом выявления и дальнейшей фильтрации числа слушателей с низкими лидерскими качествами.

Ключевые слова: *лидерство, авторитет, индивидуальные психологические особенности, метод социометрии, типы темперамента.*